

АЛПАР ЛОШОНЦ

ПОСТДЕМОКРАТИЈА: СТРУКТУРА
КОЈА СЕ ОЧИТУЈЕ

Постдемократија је стање демократије у неолиберализованом капитализму. Може се рећи и тако да се демократија, некада проглашавана неизоставном, у њој своди на функционално-инструменталне релације. Она јесте ситуација у којој су импулси егалитаризма толико редуковани да више немају мобилизацијске ефекте. Најзад, у постдемократији демократска мобилизација постаје предмет функционалног управљања у склоповима узнапредовале и експанзивне *приватизације* – сходно томе ће се касније тумачити и репрезентативни појам у односу на постдемократију, „приватизовани кејнзијанизам”, који је сковао Колин Крауч (Colin Crouch), један од родоначелника овог концепта. Додуше Крауч је дотични појам чврсто везивао за кризу која је избила 2008. године и која још увек траје. Његов интерес се показивао у томе да се препознају елементи политичке трансформације после уласка кризе на друштвену сцену. Али не можемо одвојити неолиберализацију света од Краучовог концепта: неће бити случајно да је родоначелник термина веома брзо нашао за сходно да се позабави и тематски обухватно неолибералним *pensée unique*: очигледно постоје неслучајне везе између надирања неолиберализма и устаљења постдемократије.¹

Постдемократија је, надаље, израз противречности између императива динамике капитала на светским/регионалним/локалним нивоима и демократских настојања. Она показује инхерентна ограничења у погледу универзализације демократских момената.²

¹ Colin Crouch, *The Strange Non-Death of Neoliberalism*. Polity Press, Cambridge 2011.

² Упореди: Pierre Rosanvallon, „Democratic Universalism as a Historical Problem”, *Constellation*, 16, No 4, 2009.

Постдемократија је ситуација када се идеолошки афирмише чињеница да се тржиште намеће из самог себе, а оно је немоћно без систематичне државне потпоре.

При томе, није реч само о пуком временском одређењу („бити после демократије“) колико о једној критичкој дијагнози која, да-како, погађа савременост. Она сведочи о томе да је демократија, поставши терет, у толикој мери неутрализована да више не представља никакву опасност за репродукцију постојећег поретка. Постдемократија је *стање без демоса*, то је демократија без супстрата демократије. Некадашња назнака о „полу-сувереном народу“³ која је била често тематизована синтагма у шездесетим годинама ХХ века, сада већ изгледа као недостижно стање. Сада би требало говорити о деполитизованој (или антиполитичкој) демократији која је подвргнута припитомљавању. Тврдња да се тек са деполитизацијом одређених виталних проблема моћ/власт приближава грађанину⁴ делује цинично, а ипак пристаје савременим токовима.

Постдемократијом се показује да традиционално одређење поретка као „либералне-демократије“ данас не погађа суштину, односно да је промашује. Постдемократија је констелација у којој јењавају агонистички моменти демократије, која ионако постаје редундантна. Сужавањем агонистичког поља за демократију слаби и стратешки уобличена свест у односу на одређујуће конфликти у модерном друштву.

Осим тога, постдемократија баца критичко светло на многобројне утицајне теоријске захвате. Ионако, ваља макар забележити да постдемократија добија своју форму у периоду када постоји интензивна заинтересованост у односу на демократију, када се изнова постављају основна питања.⁵ Тако, погледа ли се теоријска продукција, може се рећи да назнака о постдемократији доводи у питање и такве подухвате као што је делиберативна концепција политике Јиргена Хабермаса (Jürgen Habermas), која још увек рачуна са далекосежним могућностима демократије, и нарочито потенцира везу између приватне и јавне аутономије, односно спој између правне државе и народне суверености. Или, концепт пост-

³ Elmer E. Schattschneider, *The Semi-Sovereign People: A Realist's View of Democracy in America*, Chicago 1960.

⁴ Peter Mair, „Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy“, *New Left Review*, 42, November–December 2006, 25–51.

⁵ Биће довољно да поменемо два примера: Philip Pettit, „Deliberative Democracy and the case for Depoliticising Government“, *University of New South Wales Law Journal*, 2001, No. 58, 46; Fareed Zakaria, *The Future of Freedom*, New York 2003, 248. Закарија припада плејади оних мислилаца који сматрају да се тек са конституционалним гаранцијама (тачније са конституционалним либерализмом) демократија може дисциплиновати.

демократије критички рефлектује и теоријска настојања једног Цона Ролса (John Rawls), који је још далеке 1971. године објавио такорећи канонско дело поводом демократске културе.

Ваља препознати чињеницу да оваква динамика демократије није неочекивана, односно да не изненађује с обзиром на раније тенденције. Јер, дискурси који су доказивали инхерентне опасности демократије за поредак одавно постоје у различитим облицима, те развијају различите аргументације од најранијих времена. Тешко је то исказати драматичније од Жака Рансијера (Jacques Rancière), који оперише појмом „мржња према демократији” истичући робусни континуитет једне традиције са негативним одношењем према демократији, а са различитим аргументима као крунским доказима против демократије⁶: сходно томе, демократија се сматра „ексцесном”, она садржи језгро „популизма” које разара чврстину слободе, она је стециште за размах мноштва које се отима контроли и дисциплини. Постоји дуга традиција „страха од маса”⁷, које су наводно подложне завођењу тренутачних и провизорних страсти и не приклањају се рефлектованим обрасцима идеја, или дискурзивним процедурама аргументативних расправа. Демократија, чак и она делиберативна, увек може довести у питање токове јавних аргументација које се заснивају на принципу општости. У демократији се рекламира слобода, али она тек постаје маска која скрива нешто сасвим друго, наиме – мржњу према господару, како бисмо могли парафразирати изреку једног славног писца, Токвила (Tocqueville).⁸ У демократији се кријумчари егалитаризам, владавина једнакости која није ништа друго до тројански коњ, који скрива атак на примат, односно ауторитет слободе.

Да има „вишка демократије”, таква оцена је небројено пута истицана. Такозвани обичан човек, исконски проглашаван непобитним аутором политике са појавом модернитета на историјској сцени, који је потенцијални субјекат асоцијацијских односа у циљу превазилажења стања дефаворизованости, увек је био и предмет сумњичења. Воља израсла из унутрашњости демократије може штети нешто друго у односу на слободу, или у односу на тржишне односе: у томе лежи њена опасност, те се она увек мора укротити. У демократији се назире доминација броја наспрам владавине онога што се не може подредити бројевима: за неке критичаре демократија не удара само на стубове основних принципа модернитета, наиме – слободе/једнакости/ума. Говорило се да се иде толико

⁶ Jacques Rancière, *La haine de la démocratie*, La fabrique, Paris 2005.

⁷ О томе: Étienne Balibar, *La crainte des masses*, Galilée, Paris 1997.

⁸ C. A. H. C. de Tocqueville, *L'ancien régime et la révolution*, Gallimard, Paris 1967, 266.

далеко у апотеози демократије да се она изједначава са добрим животом, то јест са оптималним стањем наших преференција и жеља; на крају долази до тога да се демократска правила повређују зарад задобијања демократски уобличених циљева и резултата.⁹ Најзад, не говори се случајно чак о „демократском човеку”, што би требало да доказује да демократија уноси антрополошку трансформацију у биће човека који више није исти као што је пре био.

Нећемо наставити са изношењем различитих приговора против демократије, довољно је речено. *Истовремено ћемо нагласити да се концепти постдемократије ипак не може подвести под традиционалне кријишке демократије.* Нећемо, дакле, занемаривати ограде које раздвајају старије рефлексije, односно старију аверзију према демократији и концепт постдемократије. Овде, примера ради, неће бити довољно да инсистирамо на некадашњим назнакама о „кризи демократије”. Дотични концепт иде много даље, он више не сугерише само становиту сумњу и не установљава само опасности поводом демократије која задовољава појединачне жеље уместо усмеравања енергије на јавне послове; *не*, овде се више не говори само о томе да размах демократије угрожава примат оног општег него се износи оцена да је демократија сатерана у оквире у којима је она институционално дисциплинована и подређена императивима самокретања капитала.

Према томе, сматрамо да постдемократија ни у ком смислу није само конјунктурна констелација колико *структурални феномен* у поменутој епохи. Оно што се жели погодити назнаком постдемократије, дакле сеже у саму структуру неолиберализованог капитализма. У следећим корацима ћемо покушати да покажемо прво феноменологију постдемократије, а касније ћемо настојати да понудимо и објашњење за стабилизацију постдемократије у данашњим условима. На неким местима следимо аргументацију Колина Крауча, али наше оцене се развијају независно од њега. Полазећи од тога да се Крауч, упркос смелој и одиста провокативној назнаци, те и опису, ипак може критиковати у погледу појмовних рефлексija поводом политике и економије, износимо и властиту интерпретацију.

*

Још је важан мислилац Алберт Хиршман (Albert Hirschman) предлагао следећу тријаду којом се може осветлити феноменологија политичких одговора на одређене друштвене проблеме *излаз*,

⁹ Anthony de Jasay, *The State*, Liberty Fond, Indianapolis 1998.

iprošesij i lojalnosij.¹⁰ Излаз јесте напуштање одређене друштвене сцене (рецимо миграција из неке земље) услед перцепције немоћи или услед осећаја бесмисла одређене борбе; протест се и те како може повезати са демократијом, будући да се он може развијати из демократских побуда, или се може везивати за принуђивање оних који су на власти да полажу рачуне: лојалност је приањање уз одређену оријентацију уз одустанак од излаза и протеста.

Хиршманов модел се, без сумње, може искористити за опис многобројних феномена (данашњи миграцијски проблем сигурно спада у такве феномене); остаје да се види сложени склоп међусобних односа између излаза, протеста. Заправо, Хиршман, који жели да понуди модел за релативну равнотежу између наведених моментата, тражи могућност описа интеракције између политичке и економске сфере. То би требао да буде модел који тематизује интеракцију између економије којом се управља капиталистички-тржишно и политике која је саздана између полова демократије и либерализма.

Посматрајмо Хиршманов модел из перспективе постдемократије! Наиме, модел мора да докаже снагу изнова на историјски конкретним условима. Могли бисмо да кажемо да је улог овог модела да покаже могућност постулиране равнотеже у савременим друштвеним условима. Но, ако покушамо да тестирамо Хиршманов изванредан покушај из наведене перспективе, можемо рећи да модел наилази на одређене проблеме, односно да се конфронтира са условима који уздрмавају чак и ону релативну равнотежу коју смо назначили малочас. Овде намеравамо да накратко напустимо терен политичке филозофије или теорије и да се упутимо према учинцима одређених искуствених пропитивања. Наиме, ако затражимо помоћ емпиријских наука, зачас можемо доћи до одговарајућих резултата.

Два истраживача¹¹ су постојећу ситуацију у САД подвргнула скрупулозној анализи чији резултати осветљавају стање демократије и афирмишу наше погледе о постдемократији. Тематизујући огроман материјал (1779 различитих ситуација), аутори истражују чији утицај се може сматрати меродавним (са патетично-декларативним питањима: Ко заиста влада? Који је заиста прави оквир суверенитета грађана?). Оперисући терминима „електорална демократија” „доминација економских елита”, „мајоритарна демо-

¹⁰ Albert O. Hirschman, *Exit, Voice and Loyalty, Responses to Decline in Firms, Organizations and States*, Harvard University Press, Cambridge, MA 1995.

¹¹ Martin Gilens and Benjamin I. Page, „Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens”, *Perspectives on Politics*, Vol. 12, No. 3, September 2014. Упореди снажан опис републиканске демократије: Milan Podunavac, *Republikanizam*, Podgorica, 2014. Види нарочито критику Хабермаса, *ibid.*, 306.

кратија”, „мајоритарни плурализам” аутори убедљиво показују да је утицај „цивилних субјеката” у највећем броју случајева приметан *и тек уколико се њодудара са оријентацијама „економских елита”*. Ми не сматрамо да дескриптивни појам „економских елита” погађа структуралне детерминације, али у појавном смислу дате емпиријске назнаке ипак су релевантне за нашу тему. Утолико, полазимо од тога да оваква емпиријска истраживања и те како представљају добар материјал за рефлексивну обраду.

Нимало неважно, оваква истраживања уоквирују и оцену већ поменутог Рансијера, који се не устеже да окарактерише сваку државу као олигархијску. Штавише, он децидно изјављује да су и садашњи конституционални облици прожети олигархијским матрицама, као што се не либи да тврди да данашње друштво није ништа друго до игра различитих олигархија.¹²

Рансијер, на кога ћемо се још позивати, алудира на рађање политике у тренутку када се увиђа да је право на моћ засновано на рођењу подложно деконструкцији: тада се јављају барем елементи народне суверености, која означава да је држава по себи одређена расцепом, односно да је друштво изнутра избраздано расцепом. Његове анализе су надасве драгоцене и не можемо се отргнути утиску да данашњи државни ангажмани у погледу перпетуирања неједнакости морају да буду у вези са траговима олигархијских структура.

Али већ на овом нивоу размишљања желимо да сугеришемо и нешто друго: „приватизација” која погађа државу и која се, дакако, увек мора разумети и у класичном смислу као *развлашћивање*, ствара и друге проблеме у односу на Рансијерове назнаке. Наиме, приватизација државе која се уочава у различитим модусима,¹³ те ослабљење њене ужлебљености у јавну сферу, ствара различите зоне „не-државе”. И онда овде важи ригорозна оцена: „свака држава није нужно демократска, али се не-држава, по дефиницији, не може демократизовати.”¹⁴ Тако добијамо додатни импулс за дефинисање наше теме. *Посидемократија нас везује за конселацију у којој се умножавају домени „не-државе”, где се мултипликују ефекти приватизације државе и где се изнова појављује немогућност демократијације државе.*

Ако се вратимо малочас поменутих анализама, можемо закључити да цитирана искуствена истраживања уздрмавају могућности предоченог Хиршмановог модела. Поздравили смо дати модел

¹² J. Rancière, *ibid.*, 80.

¹³ Heide Gerstenberger, „Öffentliche Staatsgewalt? Zum Verhältnis von Korruption und Staatsform”, *Prokla*, 2001, 124, No. 3, 147–169.

¹⁴ Etjen Balibar, *Mi građani Evrope?*, Circulus, Beograd 2001, 392.

нарочито узимајући у обзир то што он садржи протест као конститутивни елемент модела: промишљање демократије без логике протеста једноставно није могуће. Јер, тек овај конститутивни моменат отвара трајне могућности за евентуалну иницијативу поводом одређених проблема које уочавају дефаворизовани; тек овај трансцендентални хоризонт демократије, наиме отпор/протест, држи поредак у динамичкој констелацији. Једва да треба рећи да се уважавањем потенцијалног протеста као предуслова за промену и за колективно деловање/окупљање, а уједно и за *контрамоћ*, може уопште говорити о демократији. Хиршманов покушај (који се може проширити и који доживљава различите додатне интерпретације) јесте процесуално постављен: односи између излаза, протеста и лојалности нису унапред одређени, подређени су колотечини контингентних момената.

Без обзира на то како ћемо интерпретирати демократију – као онтолошки уобличену партиципацију која је експресионистичког карактера,¹⁵ или као квазианархистички ток који превазилази сваку форму, односно као не-поредак или, парадоксално речено, моћ оних који не располажу прерогативима да имају моћ, те је једина примерена процедура поводом демократије оно контингентно, односно лутријска игра,¹⁶ или као телесно окупљање, као телесно-просторно заједништво које се формира пре уобличавања сваког политичког захтева, дакле, као демократско-телесну заједницу,¹⁷ или као стециште агонистичких императива у односу на једнакост-моћи, нарочито у односу на дефаворизоване,¹⁸ демократија увек мора садржавати колективне иницијативе израсле из протеста. Хиршман извесно зазире од било какве метафоре која упућује на поприште релација између излаза, протеста и лојалности у смислу неке последње битке: његов модел одбацује сваки последњи циљ. Он је заинтересован тек за то да фиксира трансценденталне услове деловања у модернитету. Али уз поменуте емпиријске тврдње, то јест онемоћалост евентуалне контрамоћи, односно ослабљеност гласача у односу на домет моћи „економских елита”, ипак се морају изразити сумње у делотворност датог модела. Хиршман црта модел, али ни у једном тренутку не улази у анализу услова који генеришу релације између протеста, излаза и лојалности: на овај начин се може добити утисак да је избор између ових опција тек

¹⁵ Како то одређује Cornelius Castoriadis, *L'Institution imaginaire de la société*, Seuil, Paris 1975.

¹⁶ J. Rancière, *ibid.*, 79.

¹⁷ Judith Butler, *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*, Harvard University Press, Cambridge, MA 2015, 189.

¹⁸ Jacques Bidet, *Opća teorija moderne*, Disput, Zagreb 2007, 238.

део теорије одлучивања. А клизање према постдемократији нас упозорава да ваља упрегнути у анализу и третирање конкретних историјских услова; постдемократија сажима комплекс различитих посредовања која отежавају практиковање демократских иницијатива.

Утолико се отварају старе приче о плутократским и олигархијским порецима, које очигледно нису застареле.¹⁹ Још је Хегел, чије критичке потенцијале не бисмо смели заборавити, знао да говори о „руљи” у склоповима своје филозофије права: но, погрешно би било ако бисмо наведени појам редуктивно везивали за субјективну перцепцију сиромаштва (што иначе јесте један од улога у аргументацији немачког филозофа); наиме, Хегел говори и о „луксузној руљи”, алудирајући не само на сиромашне него и на субјекте који се могу разумевати управо из видокруга олигархије.²⁰ Јер, нису ли олигархије управо прототип „луксузне руље” у Хегеловом смислу?

У сваком случају, више је од симптома то што се питање олигархије поново потеже и у искуственим наукама, а понајвише у контексту проблематике неједнакости.²¹ Ваља видети да је дотична проблематика испливала у први план, да постоји изузетно интензивирање третирања неједнакости. Извесно је да расправе о неједнакости нису тек деривација, да сежу далеко, тако да дотичу основне полуге поретка. Дакле, нема сумње да интензивна неједнакост фигурира око нас, да су се различити облици неједнакости дубоко укоренили у садашње стање. Напросто, постоје меродавна истраживања која и емпиријски сведоче о томе.²² Али постоје размимоилажења поводом интерпретације наведене чињенице која сведоче о дивергенцији и поводом других капиталних питања.

Апологети данашњих тенденција који сумњиче принцип једнакости у дубини демократије износе оцену да је *конституционално* достигнут скоро оптималан баланс између слободе и једна-

¹⁹ Није наодмет да се сетимо тврдње префињеног конзервативца Арона: „Не можемо замислити режим који није олигархијски”, Raymond Aron, *Démocratie et totalitarisme*, Gallimard, Paris 1965, 134.

²⁰ Овде уместо детаљног објашњења упућујемо на једно изванредно дело: Frank Ruda, *Hegel's Rabble*, New York 2011, 100.

²¹ О „уделу богатих као изразу олигархијских моћи” (J. Palma): J. G. Palma, „Homogeneous Middles vs. Heterogeneous Tails, and the End of the 'Inverted-U': The Share of the Rich is What's All About”, *Development and Change*, 2011, 42(1), 87–153; J. G. Palma, „The Revenge of the Market on the Rentiers: Why Neo-liberal Reports of the End of History Turned Out To Be Premature”, *Cambridge Journal of Economics*, 2009, 33(4): 829–869.

²² Нећемо овде помињати емпиријске податке, то је ионако учињено у: Kosta Josifidis, Alpar Lošonc, Novica Supić, *Modeli redistribucije i nejednakost*, Proleter, Bečej 2015. Нека се помене значајан ауторитет који систематично и недвосмислено доказује погоршавање дате ситуације: Anthony Atkinson, *Inequality*, Harvard University Press, Cambridge, MA 2015.

кости. Ако и постоје перзистентни облици неједнакости, они се могу тумачити као *йривремени*: субјекти који се упуштају у практиковање тржишних радњи на одговарајући начин могу да надилазе стање неједнакости, или могу да компензују неједнак положај. Говори се, дакле, о *йтелеолошком* схватању тржишта које са својим динамичким спрегама и повратним утицајима може да коригује настало стање. Из ове перспективе ламентација о неједнакости или о олигархији је неотпорна у односу на сиренски глас популистичке реторике. Тржиште измиче свакој доминацији, тако да његови исходи не би требало да буду тестирани критичком евокацијом срозавања демократије у постдемократију.

У свему томе се, дакако, крију многобројне контроверзије. Јер, с друге стране, критичке оријентације тврде да неједнакост која дотиче структуралне одређености ствара многобројне опасности. Најпре, а нарочито из перспективе стања демократије, примећује се да неједнакости демобилизују енергију за трансцендирање постојећег стања и обесмишљавају спремност на одмеравање јавних ствари. Тако се, и то у драматичном виду, може говорити о „социјалној смрти”, која бива проузрокована одређеним модалитетима развлашћивања.²³

Понестајање услова за изграђивање протеста ствара далеко-сежне консеквенце за стање демократије која се непрестано помера према постдемократији. Сада већ скоро традиционална тема о слабљењу синдиката као репрезентаната одређених интереса потврђује ерозију синдикално-асоцијативних снага. Осим тога, постоје још неки изузетно значајни моменти који произилазе из пооштравања неједнакости: кидају се нити кохезије друштва – у неједнакостима расцепкани и у интензивираној неједнакости заглављени субјекти губе асоцијацијске импулсе. Изузетно интензивно се третирају страхови средње класе: тиме се обнављају старе теме. Средња класа у страху од декласирања носилац је различитих опасности: евокација ситуације између два светска рата неминовна је у овој ситуацији. Мада се може размишљати и тако да средња класа циклично долази у предњи план, садашње ужурбано бављење њом циља и на нешто више од тога.

Симптоматично, средња класа се истовремено хвали и апострофира: неки сматрају да је она гарант стабилности, кохезије, па тако и континуираних економских резултата, други оцењују да је средња класа увек жариште експлозије управо због наведених страхова.²⁴ Изнете су различите дијагнозе које се све, макар инди-

²³ J. Butler, *ibid.*, 201.

²⁴ О тзв. удубљивању средње класе видети: Stewart Lansley, *The Cost of Inequality*, Gibson Square, London 2012.

ректно, односе на постдемократску констелацију на основу тога што постоји корелација између устаљивања постдемократских токова и постдемократског субјекта: тако се говори о „неуротичном и неолибералном грађанину” који је склон да себе одлучно води како би се суочио са нагомиланим и кумулираним ризицима,²⁵ или се говори о трауматизованом субјекту који губи оријентире услед вишка афективности.²⁶

*

То што смо се зауставили у разматрању неједнакости ни у ком случају не значи да смо исцрпili тему. Али налазимо да смо довољно рекли: видимо јасне корелације између помалања неједнакости и постдемократског стања. Сада можемо поставити главно а на почетку већ наговештено питање „приватизованог кејнзијанизма”, што је Крауч фаворизовао као главну решетку постдемократије.

Покушаћемо да наведемо главне аргументе са одговарајућим коментарима. Крауч се креће око појмова постдемократије и приватизованог кејнзијанизма на више начина. Остаје неизвесно какав је однос између два појма: на то ћемо покушати да одговоримо на крају, али независно од Крауча. Он у одређеним чланцима тврди да се криза која се пролонгира може тумачити као манифестација посрнућа, или чак пропасти приватизованог кејнзијанизма.²⁷ Но, није увек тако. Али без обзира на неизвесност, Краучова аргументација се мора узети у обзир.

Овде се заправо зацртава да постдемократија здружена са поменутом формом кејнзијанизма прекида релативно хармоничан ток између капитализма и демократије: барем се после Другог светског рата могло говорити о међусобној зависности између капитализма и демократије из перспективе консензуса.²⁸ Са приватизованим кејнзијанизмом се иде према много пута тематизованом појму финансијализације: ако су некад модуси потрошње били везани за учинак и стечени доходак на раду уз уважавање реле-

²⁵ Исин је чак нашао за сходно да говори о томе да је неуротичан грађанин нови објект анализе: Engin Isin, „The Neurotic Citizen”, *Citizenship Studies*, 2004, Vol. 8, No. 3, September, 217–235. Исин веома умесно критикује и такве концепте као што је „култура страха” или „друштво ризика”.

²⁶ Bernard Stiegler, *Mécréance et Discrédit*, 2, Galilée, Paris 2006, 124.

²⁷ Colin Crouch, „What Will Follow the Demise of Privatised Keynesianism?”, *The Political Quarterly*, 2011; Colin Crouch, „Vom Urkeynesianismus zum privatisierten Keynesianismus – und was nun”, *LEVI*, 2009, 37: 318–326; Colin Crouch, „Sustainability, Neoliberalism, and the Moral Quality of Capitalism”, *Business & Professional Ethics Journal*, 2012, 31:2, 363–374.

²⁸ Овде већ морамо коментарисати: може се довести у питање хармонија између капитализма и демократије у дотичном периоду.

вантности радног процеса, сада се потрошња калеми на динамику финансијске сфере. Уздрмава се институција рада која је служила и као морална основица за уздигнуће у свету у склоповима модерне: свет је свима дат, али тек на основу марљивог рада. Сада, међутим, дерегулисане финансије отварају нове могућности потрошње и увлаче потрошњу у хектичко кретање финансијских знакова и финансијских деривата.

Није нам стало до тога да детаљно пратимо Крауча: довољно је рећи да он сматра да је пронашао приватизовану варијанту некадашњег кејнзијанизма, који је оријентисао битне токове после Другог светског рата. Да будемо нешто јаснији: разумевања вектора послератне динамике у многим разматрањима евоцирају име Џона Мајнарда Кејнза (John Maynard Keynes), економисте који обележава једну епоху која је успевала да реализује добре кругове између потрошње, производње, демократских настојања, сигурности, и најзад спој између фордизма, економске политике без потреса и равнотежну репрезентацију свих субјеката друштва. Са корелатом, наиме, са државом благостања која доживљава процват после Другог светског рата обезбеђује се државно посредована игра између слободе и једнакости. (Колико је то тачно, наиме, да ли је Кејнз могао да послужи као реперна тачка за промишљање наведеног периода остаје као питање;²⁹ но то би захтевало неки други рад.)

Крауч у сваком случају проналази *трансiоноване кејнзијанизма у сферу iривајности*: политичка последица финансијализације јесте у томе да некадашња политика руковођена управљањем тражњом бива сада премештана у финансијске домене са дерегулисаним кретањима знакова. Ни говора о томе да је то тек техничко померање; напротив, ради се о епохалној трансформацији. Приватизовано регулисање колотечине живота ствара перверзне ефекте по перцепцији јавних проблема: живот у знаку бесконачног дуговања бива увучен у циркулацију неизвесности. Следствено томе, оно што Крауч има у виду јесте чињеница да финансијализација није тек израз једне секторалне доминације *него размах, доминација iривајизованог живота без сионе iрема јавним обрацима*.

Погледајмо сада и другу димензију, која је у стриктној вези са приватизованим кејнзијанизмом! Наиме, Крауч ће изјављивати да се данас уочава ситуација у којој су јавне расправе „чврсто

²⁹ Éric Tymoigne, „Minsky and Economic Policy: ”Keynesianism” All Over Again?”, (www.levyinstitute.org/pubs/wp_547.pdf). Да не говоримо о честим критикама на рачун милитарног кејнзијанизма, што јесте честа нота у критикама у односу на послератни период.

контролисани спектакли”; ако се полази од тога да је генина модерна позиција да се друштвени живот регулише правилима, јер нема природног закона који важи као апсолутни хоризонт, сада „престаје могућност изазивања постојећих правила”; другачије речено, деконструише се модерно саморазумевање да слободна воља постулира важећа правила; парадокс модерне политике се помаља у томе да „манипулације са јавним мњењем су софистицираније него икад; истовремено партијско ривалство је крајње недефинисано, без стварне конфронтације”; Крауч ће говорити о томе да „постоји зебња политичара у односу на грађане”, да смо сведоци „пасивизирања грађана у смислу њихове стабилизације као потрошача” и називаће „глобалну фирму” главном институцијом постдемократског света: ионако више пута наглашавајући кобно игнорисање корпоративне моћи, Крауч кроји читаву нарацију која је критична спрема идеолошке претпоставке да корпоративно узвисивање није ништа друго до непобитан доказ инхерентне тржишне ефикасности: изрази као што је корпоративно грађанство, афирмисање извесне врсте *корпоративног априорија*, савијање јавних сврха приватним аранжманима који више не могу бити подвргнути јавно-дискурзивној расправи показују суштину његовог мишљења.³⁰

Корпорације су предводници генерисања деполитизације демократије, а постдемократија се може окарактерисати као постепено извлачење корпоративних елита из демократског полагања рачуна. Утолико критика корпоративних модуса наступа није тек наивно-нерефлектовани напад на корпорације – такве нападе често можемо перципирати – него одмеравање шанси за демократски саздану легитимацију, као нека врста рефлектовано-дискурзивног трибунала. Краучов поступак је одмеравање услова за укрштање између организацијских и тржишних посредовања која се кондензују у корпорацијама. У сваком случају, ако покушавамо да протумачимо Краучове тврдње, може се рећи да он осликава процесе измицања корпорација у односу на могућности принуђивања на легитимацију.

Постдемократија је скупни назив за различите феномене: није реч о томе да се једино Крауч може наводити као аутентични сведок за описивање стања. Могли бисмо екстензивно призивати различите тумаче и коментаторе од значаја за нашу тему. То што се третира суноврат партија које су некад посредовале између грађана и држава али су увек биле органски део „цивилног друштва” а сада се приклањају управљачким структурама државе и

³⁰ Colin Crouch, *Post-Democracy*, Polity Press, Cambridge, UK 2004.

те како припада инвенторијуму постдемократије.³¹ Партије које су некад могле мобилисати своје чланове на основу одређених крилатица егалитарне демократије у седамдесетим годинама XX века, осим трпљењу ефеката дерегулисања финансијске сфере, подложне су свим тенденцијама које погађају модификацију индивидуалне и колективне субјективности у садашњем капитализму, па тако и индивидуализацији и фрагментацији социјалне базе. Оне су некад не само интегрисале одређене сегменте социјалних слојева него су и претварале интенције грађана у језик јавне политике: но, са нараслом приватизацијом (*која се овде очигледно џумачи у ширем виду од приватизације као техничког џома у џогледу преноса власништва*) дотичне могућности се све више удаљавају. Ионако важи оцена да асоцијацијске везе бивају увучене у променљиве и привремене релације које са флукутирајућим димензијама гаје аверзију према свакој дисциплини, односно према обавезама, па тако и према чланству у неком политичком ентитету који треба да развија идејну оријентацију у свету. Док ход капитала намеће серију обавеза спрам којих не постоји отпор, политичка партија тешко може условљавати обавезе. Политичка партиципација рефлектује преференцијалне структуре а не идејне диференцијације: *оцена да џостоји јака аналоџија између џермисивног кайиџализма и џолиџичке одважностџи која се саображава лоџици џоџрошње*³² *сџада у џроблемаџику џосџдемокраџије*. Грађанин који уместо активног присуства постаје гледалац приличи оваквом стању. Не случајно, и овде се суочавамо са назнакама о приватизацији: „Наши управљачи су постали елите које се самообнављају и то преко администрирања приватизованих и пасивизованих маса...”³³

Најзад, постдемократија гура проблематику репрезентације у кризу. Релевантност репрезентације се појачава у истом тренутку када узимамо у обзир да она сеже у проблематику моћи: тачније, она додирује круцијални проблем могућности делегирања моћи. Јер одиста: како се може ускладити макар привремени пренос моћи на друге са републиканским етосом који велича припадност заједници, али у форми политичког ангажмана?

³¹ Видети изванредну књигу о суноврату западне демократије: Peter Mair, *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*, Verso, London and New York 2013. Мер проговара такоређи хиршмановским језиком: постојећа демократија више не познаје опозицију у стриктном смислу речи, губи се могућност протеста, „давања гласа”.

³² Wolfgang Streeck, „Citizens As Customers, Considerations on the New Politics of Consumption”, *New Left Review*, 76, July–August 2012, 27–47.

³³ Hanna Pitkin, „Representation and Democracy”, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 27, No. 3, 2004, 339.

Није случајно то што питање репрезентације доспева у први план код оних који систематично третирају трансформације демократије. Проблематика почиње са историјском формом саморепрезентације: историјски први облици репрезентације јесу аристократског карактера, наиме – то су облици репрезентације племића и евентуално имућних буржуја, те средњовековних корпорација у контексту опонирања владарима; неки истраживачи ће то називати „непосредном демократијом” аристократије. Одатле и оцене да заправо репрезентација изворно уопште није повезана са демократијом; између њих је дивергенција такорећи потпуна.³⁴ Додуше, изворно чак и имућни грађани поседују тек гаранције за својину („либерализам својине”), а не располажу политичким правима.

Наравно, Француска револуција, и одговарајуће демократске аспирације са њом, прекида ову ситуацију и отвара нову стазу: ствара се нова констелација. Али из перспективе постдемократије јасно је да су импулси Француске револуције ослабљени: већ после Другог светског рата политичку партиципацију умногоме замењује обезбеђивање материјалних потреба: чини се да Крауч ипак пребрзо прихвата тезу о снажној интердепенденцији између капитализма и демократије после Другог светског рата – фукоовски опис констелације после Другог светског рата који већ у раним осамдесетим годинама препознаје форме неолиберализације, додуше уз нагласак на држави благостања, не може се пренебрегавати. А у поменутом погледу далекосежнији је од Краучових назнака. Реч је о различитим адиктивним структурама које се касније уливају у постдемократске ситуације. Но, извесно је да описи нестајања масовних партија као класичних облика политичких ентитета, као и сусрет концепта постдемократије са рансијеровском нарацијом о игри олигархија, или о дескрипцији партија које имају мање чланова но што имају представника у државним телима, о партијама које су се миљама одвојиле од маса, садрже суштину кризних процеса. Постдемократија се може описати као след ситуација у којима се јавне ствари отуђују од заједнице. То што се, како барем имплицитно и Рансијер и Крауч сугеришу, режими репрезентације сукобљавају са саморепрезентацијом демоса који се увек представљао као главна полуга демократско-републиканског етоса, много говори о постдемократском стању.

*

Рекли смо да тенденције постдемократије чине да постајемо несигурни у цитирању нормативног идеализма једног Хабермаса,

³⁴ J. Rancière, *ibid.*, 59.

који је делиберативне процедуре поставио као супстанцијални моменат демократских сучељавања: како се може говорити о демократски омеђеном полагању рачуна када се круцијални аспекти заједничког живота извлаче из процедуре легитимисања?

Или – како је могућа евокација Ролсове демократске културе која промишља ситуирање „добро одвагнутих оцена” управо у оквирима културе која се омеђује демократијом? Хабермас, истрајан и одважан у одбрани саодређености аутономије и у приватној и у јавној сфери и ионако склон републиканској демократији, не одустаје од истовременог фаворизовања приватне и јавне аутономије: тиме он прозор према демократији држи отвореним, али питање је како може успети у тој интенцији.

За разлику од немачког филозофа, они који се поуздају у обавезујућу моћ конституционалног либерализма, то јест у његове капацитете дефинисања стабилних оквира за заједнички живот,³⁵ сматрају пожељним минимализацију значаја таквих процедура као што је гласање, а које су још увек пупчаном врпцом везане за фигуру народа; довољно је, по томе, само отворати стазе за различите форме невладиних организација, затим ваља оснажити делокруг судова који ће на основу медија права да обезбеђују владавину закона: *тшме се ошуйљује ошширица йошулисичкој комйоненши демократије и скида се сувереност са шела фигури народа*. Овде је конституционални либерализам противтежа евентуалном вишку народне демократије, односно демократије која има за основицу иницијативу, колективно самоизражавање у народу.

Али чак и конституционални либерализам наилази на одређене изазове на које се тешко може одговорити. Постдемократија пре личи на стање када и либерализам и демократија губе ослонац. Јер, у постдемократији и сама држава промиче своју приватизацију: тако ће се изјаловити много пута истицана димензија монопола насиља која се односи на државу. Тако ће држава да делегира извршавање милитарних функција, реализацију ратних задатака приватним извршиоцима, онемогућавајући да исте радње постају, предмет легитимационих процедура. Приватизацијом реализације насиља уноси се озбиљна цезура у сазданости државе. Постдемократија се очигледно не може замислити без трансформације државе и рефлексивног срозавања спремности на легитимацију. Трансформација монопола насиља у смислу транспоновања насиља у „не-државне зоне” прети тиме да се круцијални друштвени односи предају контингентној динамици моћи, циркулацији носилаца структуралних детерминација, наиме капитала који стреми ка

³⁵ F. Zakaria, *ibid.*

валоризацији. Приватизација државе која увек, како смо већ то установили, садржи опасност сурвавања у не-државне сфере која се опире демократизацији.

Они који се као Хабермас надају томе да се рефлектовањем поводом дискурзивних услова јавног и приватног уговарања може доћи до делиберативног аспекта демократије ипак потцењују ову *структуралну моћ* која се открива у детерминацијама капитал-логике.³⁶ А конституционални либерализам који извесно може имати одређене аргументе против ексцесних консеквенци електоралне демократије која оперише конјунктуралном већином, исто тако наилази на одређене проблеме: изузећем капиталистичко-тржишне логике од политичких пропитивања контингентни процеси и резултати динамике моћи ће се наћи у *нашурализованом* тржишном контексту.

Постдемократија се може посматрати у дијалектичком кључу: она истовремено открива и скрива. Открива стање демократско-републичког етоса у садашњој констелацији, али скрива структуралну логику која објашњава динамику моћи.

³⁶ Уместо детаљисања, овде опет упућујемо на концепт структуре и уопште на логику повезивања између структуре и конфликта: J. Bidet, *ibid.*, 97–151.